

PKN

Stichting voor
onderzoek
historische
tabakspijpen

Jaarboek 2021

Redactie:

Bert van der Lingen
Ewout Korpershoek

Over de PKN, Stichting voor Onderzoek Historische Tabakspijpen

De Stichting heeft tot doel de kennis over de geschiedenis van de tabakspijp te bevorderen. Dit doen we door middel van onderzoek, regelmatige publicaties en bijeenkomsten. Een belangrijk streven is om een verbinding te verzorgen tussen verzamelaars, musea, archeologie en overige geïnteresseerden, in zowel binnen- als buitenland.

Alle uitgaven en activiteiten van de Stichting PKN worden mogelijk gemaakt door de bijdragen van donateurs en de inzet van vrijwilligers. U kunt ook donateur worden voor een bedrag van 30 euro per jaar (buiten Nederland 40 euro).

Meer informatie op www.tabakspijp.nl/over-ons/lid-worden/. Hiermee ontvangt u behalve het Jaarboek, ook een drietal kwartaalbladen met korte artikelen en heeft u direct toegang tot de activiteiten die de Stichting organiseert, en contact met andere verzamelaars en geïnteresseerden.

Uitgave: PKN, Stichting voor Onderzoek Historische Tabakspijpen, Leiden
www.tabakspijp.nl
info@tabakspijp.nl

Redactie: Bert van der Lingen
English summaries: Bert van der Lingen en Kath Adams (correcties)
Lay-out: Ewout Korpershoek

Druk: DPN Weurt

Voorzijde omslag: Een pijpenkop uit de eerste officiële archeologische opgraving in Nederland, door Caspar Reuvers (zie artikel p. 31).

Achterzijde omslag: Fragment van een ontwerptekening van een Wilhelminapijp voor één van de vroege catalogi of voor een reclamekaart door de firma Hollandia (zie artikel p. 103).

ISBN 978-90-830114-2-4

© PKN, Stichting voor Onderzoek Historische Tabakspijpen. Overname van artikelen of illustraties is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie. Auteurs zijn verantwoordelijk voor hun bijdragen.

Inhoud

Voorwoord	7
Een pijp van Teunis van Dijk die laat zien dat ook een gildebestuurder de regels niet altijd naleefde Ruud Stam	9
Zeventiende-eeuwse bodemvondsten uit Zeeland Ewout Korpershoek	13
Kleipijpen van de opgravingen op de Hofstede Arentsburgh (Forum Hadriani) te Voorburg in 1827-1831 door Caspar Reuvers (1793-1835) Bert van der Lingen	31
Pijpen met een luchtje? Kleipijpen uit het scheepswrak ZP5/6 Zeewolde (Gemeente Zeewolde) Michiel Purmer, Jos Bazelmans, Jan van Doesburg en Menno van der Heiden	75
Rookgerei en een pijpenvorm uit het scheepswrak van 'De Drie Gezusters' (ZQ-18) Bert van der Lingen	85
Nieuwe gegevens over het bedrijf, de productie en de handel van Hollandia (Van der Want & Barras) Ruud Stam	103
Tussen hoop en vrees. Pijpen van Hollandia voor de vluchtelingen uit België in de Eerste Wereldoorlog Ruud Stam	149
Pipes-statuettes van de firma Gambier Arthur van Esveld	161
De pijpennijverheid in Roeselare in België Josef Goderis	173
Pijpen met asbest: Asbestos pijpen Ruud Stam	189

Voorwoord

Voor u ligt Jaarboek 2021 van de PKN, 'Stichting voor Onderzoek Historische Tabakspijpen'. Aan dit rijk geïllustreerde jaarboek, met gevarieerde artikelen over de geschiedenis van de tabakspijp, hebben een negental enthousiaste auteurs meegewerkt. Ook dit jaar kunnen we weer een lijvig Jaarboek presenteren met volop interessante artikelen en fraaie afbeeldingen over onder meer Nederlandse bodemvondsten, Franse kleipijpen en de pijpennijverheid in het Belgische Roeselare.

In een vijftal artikelen wordt aandacht besteed aan vondsten van Nederlandse bodem. Aan de hand van een kleipijp van Teunis van Dijk laat Ruud Stam zien dat ook **een gildebesteder de regels niet altijd naleefde** en Ewout Korpershoek beschrijft **zeventiende-eeuwse bodemvondsten uit Middelburg** en de omgeving van deze Zeeuwse stad, waaronder kleipijpen met onbekende merken die mogelijk in lokale werkplaatsen zijn vervaardigd. Bert van der Lingen heeft een bijdrage over de in 1827-1831 door de beroemde archeoloog Caspar Reuvens opgegraven **kleipijpen van de Hofstede Arentsburgh** (Forum Hadriani) te Voorburg, de vroegst bekende wetenschappelijke opgraving waarbij kleipijpen zijn gevonden.

Twee artikelen zijn gebaseerd op vondsten uit scheepswrakken uit het laatste kwart van de negentiende eeuw die in het huidige Zeewolde zijn vergaan. Michiel Purmer, Jos Bazelmans, Jan van Doesburg en Menno van der Heiden behandelen de **kleipijpen uit het scheepswrak ZP5/6**. Het grootste deel van de lading bestond uit het afval van een gasfabriek. In een ander artikel beschrijft Bert van der Lingen het **rookgerei en een pijpenvorm voor suikergoed uit het vrachtschip 'De Drie Gezusters' (ZQ-18)**, dat in 1893 verging met een lading steenkool.

Aan de hand van recent ter beschikking gekomen archiefstukken geeft Ruud Stam een aanvullend beeld over **de ontwikkeling en het functioneren van de firma Van der Want & Barras** en op een aantal aspecten van de **assortimentsontwikkeling, de handel en de handelsrelaties van Hollandia**. Van dezelfde auteur is een artikel over **tabakspijpen van Hollandia voor de vluchtelingen uit België**, die na de Duitse inval in 1914 massaal naar het neutraal gebleven Nederland kwamen. Voor hen en voor de export naar België werden onder meer pijpen met afbeeldingen van het Belgische koningshuis vervaardigd.

Ook in dit Jaarboek weer aandacht voor de Franse firma Gambier en de Belgische pijpennijverheid. In **Pipes-statuettes van de firma Gambier** beschrijft Arthur van Esveld de meest opvallende, zeldzame en soms 'ondeugende' tabakspijpen van dit Franse bedrijf, die in de vorm van miniatuur standbeelden zijn uitgevoerd. Jozef Goderis schreef een artikel over **de pijpennijverheid in Roeselare in België**. In België lag de focus bij veel onderzoekers op Wallonië maar de laatste jaren is er ook veel bekend geworden over de pijpenmakers, hun werknemers en de pijpen uit deze stad in West-Vlaanderen.

De laatste bijdrage, **Pijpen met asbest: Asbestos pijpen**, is van de hand van Ruud Stam. Asbest werd voor diverse producten gebruikt. Pas in de jaren dertig van de twintigste eeuw kwamen de eerste waarschuwingen voor het gevaar van asbest.

Wij wensen u veel lees- en kijkplezier in het nieuwe Jaarboek van de PKN, Stichting voor Onderzoek Historische Tabakspijpen.

Bert van der Lingen
Ewout Korpershoek

Pijpen met asbest: Asbestos pijpen

Ruud Stam

Asbestos pipes

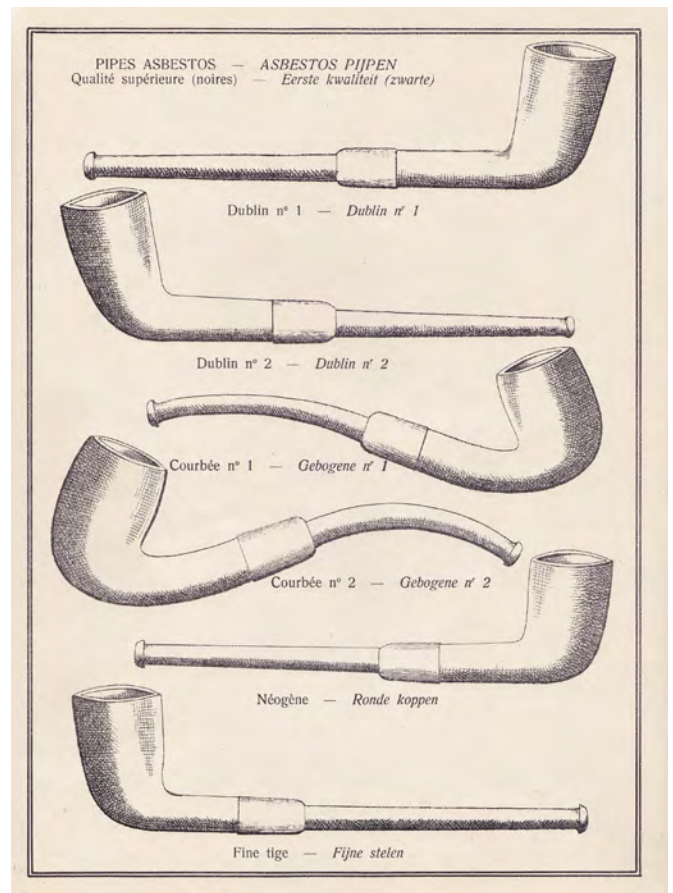
At the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, asbestos was highly regarded and it was used for all sort of things. For example, tobacco was mixed with asbestos to make it burn better. The reasoning was that the asbestos absorbed the tobacco juices to the very end and thus ensured better combustion. At that time, nothing was known about the harmfulness of asbestos. The first warnings for asbestos appeared in the 1930s, but it was not until 1978 that the first bans on the use of asbestos were issued and it was not until 1993 that its application and use were banned completely. The so-called asbestos pipes also date from around 1900. These were manufactured by various firms such as the Belgian firms De Bevere in Kortrijk, Knoedgen in Bree and Wingender Frères in Chokier.

Over de asbestos pijpen is eerder al een artikel verschenen in het PKN-blad.¹ Maar verschillende nieuwe gegevens maken het interessant om hierover onze kennis weer aan te vullen.

Asbest werd aan het einde van de 19e eeuw en het begin van de 20e eeuw als een fantastisch goed product ervaren en werd voor van alles gebruikt. Zo werd tabak onder meer vermengd met asbest om deze beter te laten branden. De redenering was dat de asbest tot het einde toe de tabakssappen opnam en zo voor een betere verbranding zorgde.² Over schadelijkheid van asbest was nog niets bekend in die tijd. In de jaren dertig van de twintigste eeuw kwamen de eerste waarschuwingen voor asbest, maar het zou tot 1978 duren voor de eerste verboden van het gebruik van asbest werden uitgevaardigd en pas in 1993 werd toepassing en gebruik geheel verboden.³

Uit de tijd rond 1900 stammen ook de zogenaamde asbestos pijpen. Deze werden bij verschillende firma's vervaardigd zoals de Belgische firma's De Bevere in Kortrijk (afb. 1), Knoedgen in Bree (afb. 2 en 10) en Wingender Frères in Chokier (afb. 9).⁴

Jackson in Birmingham maakte een pijp met in de steel een asbest borsteltje om de tabakssappen te absorberen.⁵ Hij vroeg voor zijn pijpen met asbest in 1883 patent aan.⁶ Ook Trumm-Bergmans heeft asbestos pijpen in haar as-

Afb. 1. Blad uit de catalogus van De Bevere uit de twintiger jaren van de 20e eeuw met asbestos pijpen.

Afb. 2a-c. Asbestos pijp van de firma Knoedgen uit Bree met het merk J.K. REAL ASBESTOS, nikkel bandje. Collectie Ruud Stam, foto Bert van der Lingen.

Afb. 2d. Knoedgen asbestos pijp in de prijscurant van de Amsterdamse groothandel A.J. Vasterman Jr. uit 1913-1914. Zie <https://www.tabakspijp.nl/archief/archief-catalogi-fabrikanten/nederland/>

sortiment gehad.⁷ Deze pijpen werden door Knoedgen aan Trumm-Bergmans geleverd. De Duitse firma Kleinsteuber leverde een binnenwerk voor pijpen waarin asbest verwerkt was.

Bevatten asbestos pijpen asbest?

Heden ten dage is het nauwelijks meer voorstelbaar dat asbest in een pijp werd aangewend. De vraag kwam dan ook op of daadwerkelijk asbest in deze pijpen aanwezig is. Met de vriendelijke hulp van de firma SGS Search Laboratorium BV in Heeswijk is een pijp van Knoedgen op asbest geanalyseerd (afb. 3).

Als analysemethode is optische microscopie gebruikt. Deze techniek bestaat uit twee onderdelen. Allereerst wordt bij een vergroting van ongeveer 50x onder een stereomicroscop gezocht naar vezels. Daarna wordt met behulp van een dispersievloeistof een preparaat gemaakt dat bij een vergroting van 125x onder een polarisatiemicroscop nader wordt onderzocht. De vezels worden dan gekarakteriseerd op grond van de optische eigenschappen zoals brekingsindex, dubbelbreking, dispersie en het gedrag in gepolariseerd licht.

Afb. 3. Logo van de firma SGS Search Laboratorium die gespecialiseerd is in asbest onderzoek.

Uitkomst van dit onderzoek was dat dat het materiaal van deze pijpenkop naar schatting voor 5 tot 10 % van haar gewicht uit Chrysoliet (wit asbest) bestaat en dat het asbest vast (hechtgebonden) in de pijpenkop aanwezig was.⁸

Het is dus duidelijk dat asbestos pijpen inderdaad wit asbest bevatten. Omdat dit materiaal vast in de gebakken klei zit en de pijpenkop ook dik geglaazuurd is, waren deze pijpen niet schadelijk voor de gezondheid. De reden die opgegeven werd om dit soort pijpen te maken was dat deze pijpen sterker waren en niet verbranden (sic: brandende klei bestaat niet). De pijpen met een asbest borsteltje (Jackson) en de pijpen met een los asbest binnenwerk (Kleinsteinuber) waren natuurlijk wel schadelijk voor de gezondheid.

De verkoop van asbestos pijpen door Trumm-Bergmans

Asbestos pijpen zijn al vanaf de jaren negentig van de 19e eeuw, tot zeker aan de Eerste Wereldoorlog toe, door Trumm-Bergmans aan diverse klanten geleverd. De oudst bekende advertentie stamt uit de Limburger Koerier van 14 november 1896 (afb. 4) van een handelaar in Maastricht op de Groote Staat 2 in Maastricht. Daar zat de firma Gebr. Kirsch. Die handelde in die tijd in het Voltakruis tegen o.a. Reuma en vermoedelijk in allerlei andere 'losse' handelsgoederen. Mogelijk heeft de Gebr. Kirsch een partij asbestos pijpen en later ook andere pijpen opgekocht en die vanuit de Groote Staat 2 verhandeld. Afbeelding 5a laat een advertentie uit de

Afb. 4. Asbestos pijpen die door een handelaar in Maastricht werden geleverd. Vermoedelijk was dit een pijp van Jackson (let op het borsteltje). Limburger Koerier, 14 november 1896.

Generaal de Wet's pijp	60 cent.
Pastoor Kneipp's	— 50 „
Asbestospijp	30 „
Levensredderstok	2 gld.
Zimmer's Scheerriem	2 gld.
Paarden meetstok	5.50 „
MAASTRICHT, Groote Staat 2.	

Generaal de Wet's pijp	60 cent.
Pastoor Kneipp's	— 50 „
Asbestospijp	50 „
Wiener Kaffee pijp	75 „
Zimmer's Scheerriem	2 gld.
Paarden meetstok	5.50 „
MAASTRICHT, Groote Staat 2.	

Afb. 5a-b: Twee advertenties in de Limburger Koerier van een handelaar in Maastricht van 18 januari 1902 en 27 december 1902 en met verschillende prijzen.

Limburger Koerier van dezelfde handelaar in Maastricht zien van 18 januari 1902. Toen kostten deze pijpen 50 cent, net als in 1896. Vanaf eind juni tot eind december 1902 is de prijs veranderd naar 30 cent (afb. 5b).

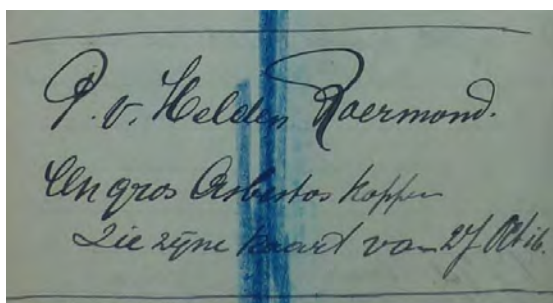
Ook aan P. van Velden in Roermond werden asbestos pijpen geleverd zoals uit het archief van Trumm-Bergmans uit 1916 blijkt (afbeelding 6).

Het is de vraag of alle door Trumm-Bergmans verkochte asbestos pijpen afkomstig waren van Knoedgen. Een offerte van Jackson uit Birmingham uit 1905 en de advertentie uit 1898 duiden er mogelijk op dat ook deze firma aan Trumm-Bergmans asbestos pijpen heeft geleverd (afb. 8).⁹ Uit het archief van Trumm-Bergmans zijn ook een tarieflijst uit 1911 van de Franse firma Cottet & Bichet (Saint-Claude, Jura, opgericht in 1904), die later vooral stelen, sigaren- en sigarettenpijpjes maakte, bekend. Ook een reclamefolder van Wingender Frères was

in dit archief aanwezig (afb. 9).¹⁰

Een briefhoofd van Knoedgen laat zien dat deze firma in ieder geval tot in de jaren twintig van de 20e eeuw asbestos pijpen in haar assortiment had (afb. 10). Of Hillen als latere opvolger van Knoedgen, asbestos pijpen gemaakt heeft valt niet te achterhalen. Wel heeft deze firma deze pijpen verkocht (afb. 7). Briefhoofden van Hillen uit 1928 (afb. 10) en 1940 bevestigen dit. Vermoedelijk leverde Trumm-Bergmans in die latere jaren deze pijpen aan Hillen. Trumm-Bergmans had dus voldoende aanbieders en het valt dus niet te zeggen welke en wanneer firma's asbestos pijpen aan Trumm-Bergmans hebben geleverd.

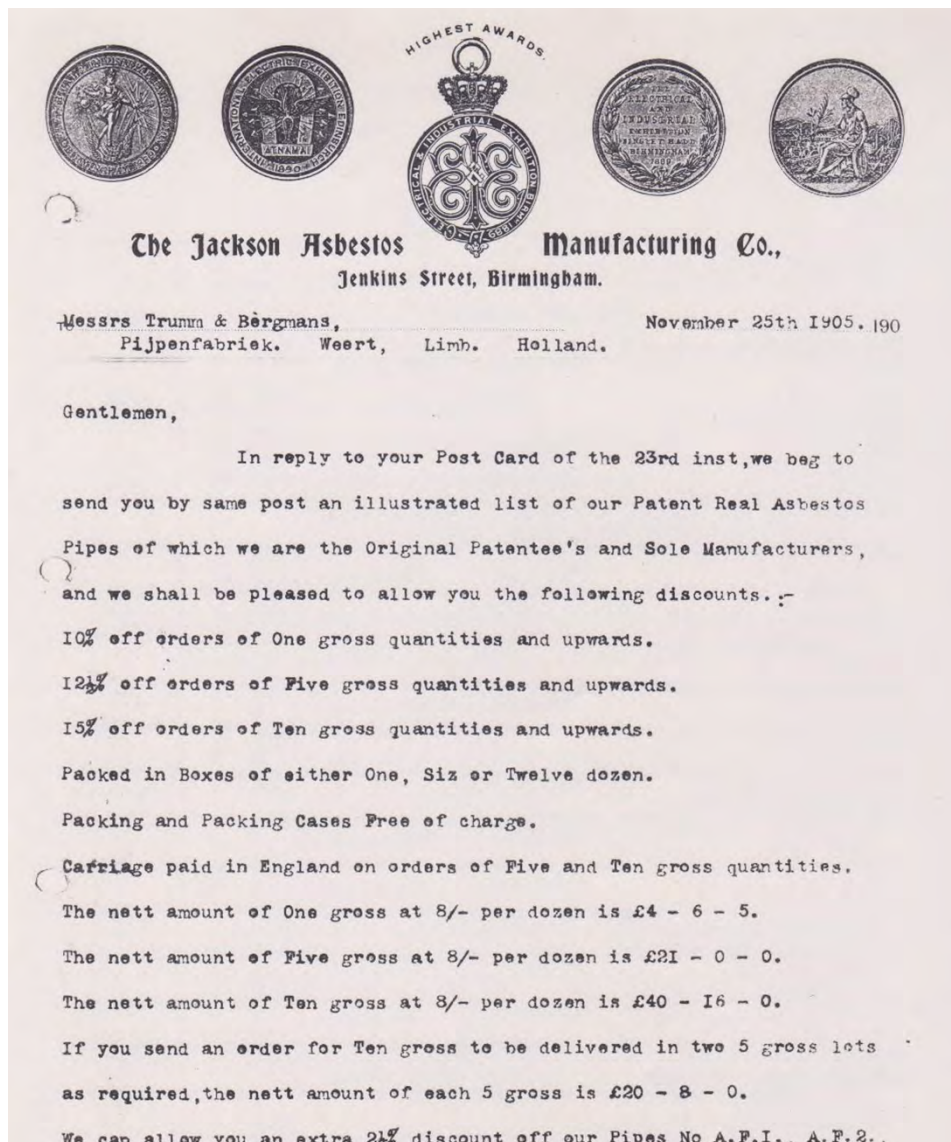
De populariteit van de asbestos pijpen in ons land blijkt ook uit advertenties in het Rotterdams Nieuwsblad van 19 februari 1909 voor de verkoop van een restpartij pijpen (afb. 11) en uit een advertentie in dezelfde krant

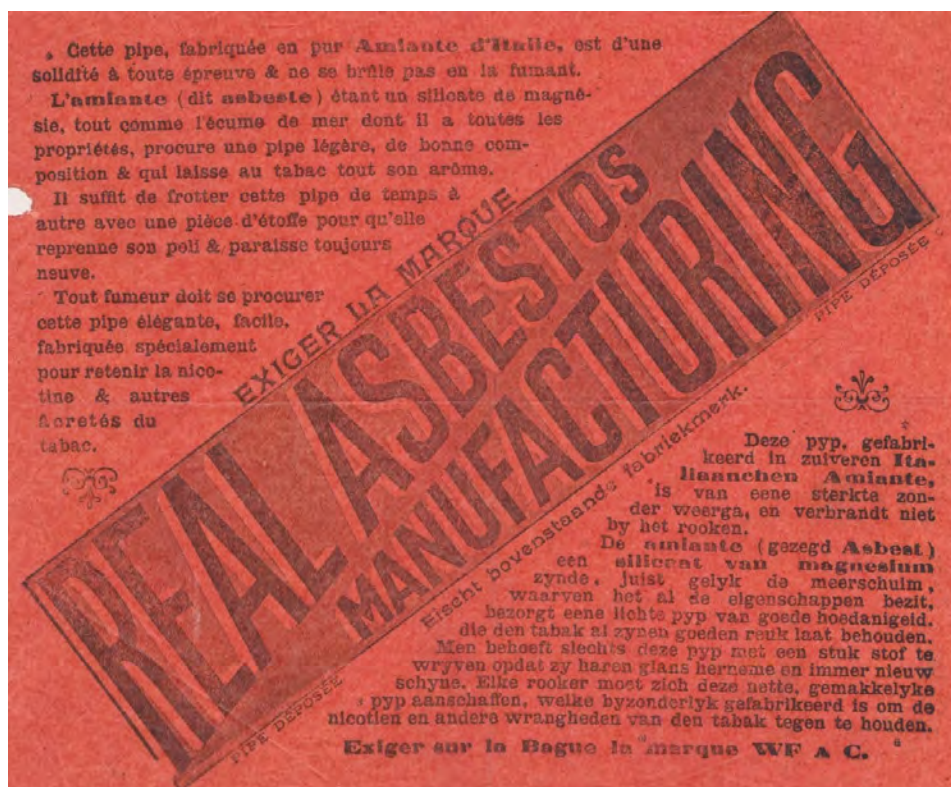
Afb. 6. Levering door Trumm-Bergmans aan P. van Velden in Roermond, 27 oktober 1916.

Afb. 7. Twee ongemerkte asbestos pijpen uit het depot van Hillen-Knoedgen. Foto en collectie Jos Engelen.

Afb. 8. Offerte van 'The Jackson Asbestos Manufacturing Co.' uit 1905 aan Trumm-Bergmans.

Afb. 9. Reclamefolder van Wingender Frères uit de archiefstukken van Trumm-Bergmans.

Afb. 10. Briefhoofd van J.J. Knoedgen uit 1928 met onder meer 'Pipes en asbeste'. Collectie en foto Ewout Korpershoek.

van 10 oktober 1910 van de 'Grand Bazar Français' in Rotterdam (afb. 12).

In Frankrijk waren de asbestos pijpen ook zeer populair en werden daar vanaf het eind van de 19e eeuw tot aan de Tweede Wereldoorlog verkocht.¹¹

De firma Scouflaire in Onnaing (Frankrijk) bracht een imitatie asbestos pijp op de markt om zo mee te doen met de rage van de asbestos pijpen, zoals blijkt uit de catalogus uit de periode 1913-1920 (afb. 13). Mogelijk waren dit pijpen gemaakt door De Bevere in Kortrijk. Victor Belle (Erome Serves) laat in zijn catalogus van 1909-1910 asbestos pijpen van Jackson zien.

Ook verschillende handelsfirma's hadden asbestos pijpen in hun assortiment. Zo toont de firma Ernest Hérault uit Nioret (Deux-Sèvres) in zijn Catalogue Général no. 2 uit 1908-1909 dezelfde pagina met asbestos pijpen als Victor Belle. Mogelijk heeft Victor Belle, getuigd op de grote overeenkomst tussen beide catalogi, dit bedrijf overgenomen.

In de catalogi van Bessard-Pignol uit Clermont-Ferrand (Puy-de-Dôme) uit 1894 zijn zogenaamde Asbestos façon amante pijpen opgenomen en de catalogus 18 van

Gustav Bessard uit 1900-1901 laat zien dat dit bedrijf toen Jackson pijpen en zogenaamde Pipes Asbestos Véritable leverde. Van deze laatste soort is niet duidelijk waar die gemaakt zijn.

De handelsfirma A. Pandevant et Roy uit Parijs heeft in zijn catalogus nr. 50 uit 1922-1923 en zijn catalogus uit 1937-38 asbestos pijpen staan genaamd 'La Parisienne' en pijpen gemerkt met E.P.C. (afb. 14).

In de verkoopcatalogus uit 1908-1909 van het in 1855 opgerichte handelshuis Ernest Hérault, Niort (Deux-Sèvres) staan eveneens Jackson asbestos pijpen.

In de catalogi van Labat en Cannac uit Parijs van 1923-1924 en 1931-1932 worden véritable 'Asbestos' belges aangeboden.

Tot slot heeft de handelsfirma E. Bacou in Parijs ook een asbestos pijp in zijn catalogus van 1929.

Asbest binnenwerk voor pijpen op de markt gebracht door de firma Kleinsteuber uit Farnroda bij Ruhla.

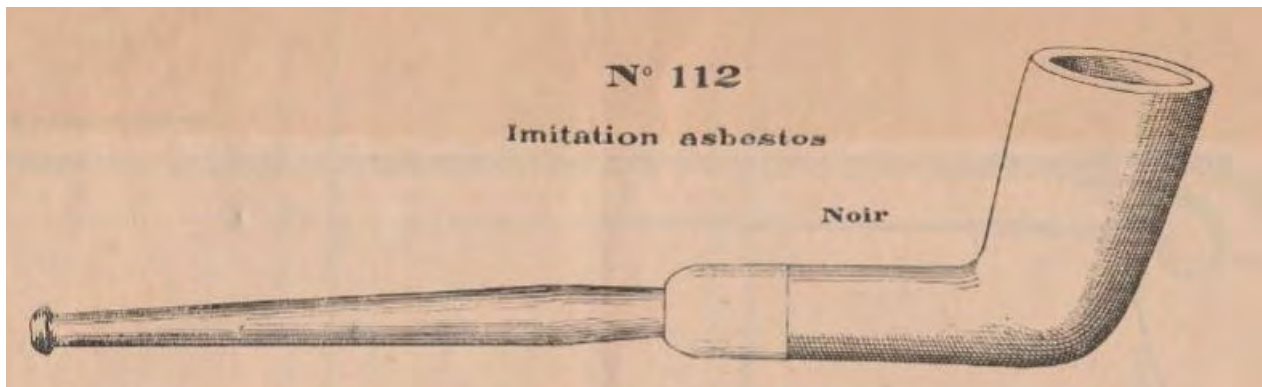
Niet alleen uit België, Frankrijk en Engeland is het gebruik van asbest in pijpen bekend, maar ook uit de

Afb. 11. Aanbieding van een restpartij pijpen, waaronder asbestos pijpen. Rotterdamse Nieuwsblad 19 februari 1909.

Afb. 12. Advertentie van de Grand Bazar Français, voor onder meer asbestos pijpen. Rotterdamse Nieuwsblad, 10 oktober 1910.

Afb. 13. Imitatie asbestos pijp in de catalogus van Scoufflaire & Cie uit Onnaing, 1910-1920. Zie website <https://www.tabakspijp.nl/archief/archief-catalogi-fabrikanten/frankrijk/>

omgeving van Ruhla. De firma Franz G. Kleinsteuber uit Farnroda leverde een binnenwerk voor pijpen waarin asbest verwerkt was. In het patent wordt aangegeven dat alle andere bekende methoden om tabakssappen op te vangen, zoals een binnenwerk van meerschium, niet blijvend effectief zijn, maar de vinding van een binnenwerk met asbest wel. Het binnenwerk is een poreuze dunwandige huls die in de pijpenkop aangebracht wordt. Deze huls staat door dunne ribben of nokken iets af van de wand van de pijpenkop, zodat er tussen de wand van de pijpenkop en het binnenwerk een ruimte blijft. Het

poreuze binnenwerk neemt de nicotine op en doordat deze heet wordt verdampt de nicotine volledig en blijft het binnenwerk schoon en poreus. De tekeningen bij het patent geven het binnenwerk weer, de wijze waarop het in de pijpenkop wordt aangebracht en het type pijpen waarvoor het binnenwerk gemaakt is (afb. 15).

Van de firma Kleinsteuber is helaas verder niets bekend. In een advertentie van de pijpenfabriek Farnroda (afb. 14) wordt reclame gemaakt voor pijpen die voorzien zijn van het binnenwerk van de firma Kleinsteuber (Patent 57989). Dat deze pijpenfabriek Farnroda en de fabriek Kleinsteuber dezelfde is, is waarschijnlijk maar niet te achterhalen. Vermoedelijk betreft het één bedrijf dat verschillende namen gevoerd heeft.

In de advertentie is een gesprek tussen een oom en zijn neef weergegeven. Vrij vertaald luidt dit:

Neef: *Oompje, Laat het toch om die zware sigaren te roken, rook weer zoals vroeger pijp.*

Oom: *Ja, als die nare tabakssappen er niet waren.*

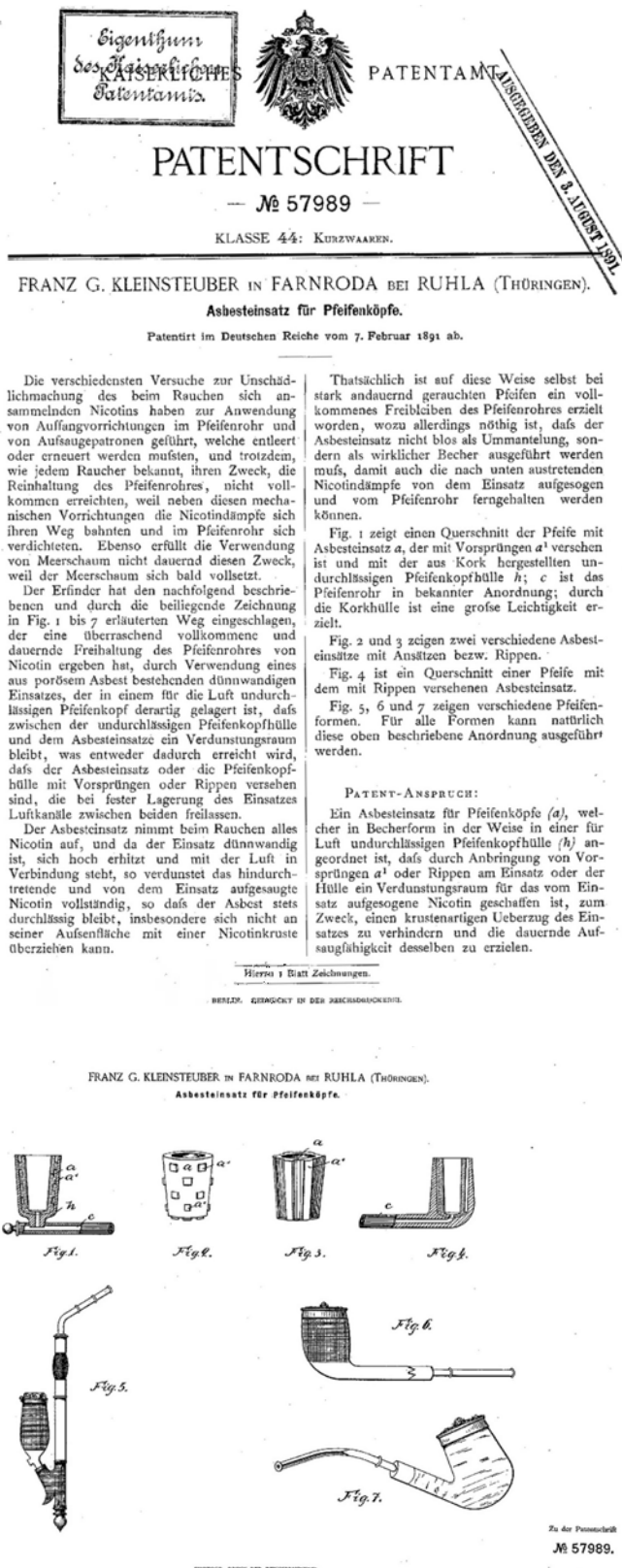
Neef: *Jawel, dat is een achterhaald standpunt, bijna iedere pijpenwinkel levert nu alle soorten pijpen met Kleinsteuber's patent binnenwerk in de pijpenkop, waardoor alle vrijkomende nicotine – direct in de pijpenkop verdampt en bij pijpen zonder vocht afvoer zelfs ook het naar binnen gelopen speeksel – hierdoor komt pas het volle tabaksaroma tevoorschijn. Ik rook een pijp “verderlicht” sinds zes maanden en ik vind deze fantastisch.*

Dankwoord

Dank aan Jos Engelen voor het beschikbaar stellen van veel archiefmateriaal, aan Sabrina Liebetrau voor de stukken betreffende de pijpenfabriek in Farnroda en Bert van der Lingen voor de fotografie en enige documenten.

Afb. 14. Advertentie voor ‘La Parisienne’, een asbestos pijp in de catalogus van de handelsfirma Pandevant & Roy, 29, Avenue Anatole-France, Charenton près Paris. Zie website <https://www.tabakspijp.nl/archief/archief-catalogi-fabrikanten/frankrijk/>

Afb. 15a-b. Patent van de firma Kleinsteuber.

Afb. 16. Advertentie uit het Beiblatt der Fliegenden Blätter 96.1892 (Nr. 2423-2448) van de pijpenfabriek Farnroda bij Ruhla (Duitsland).

Noten:

- Engelen, 1988, p. 50-58.
- Stam, 2012, 2511-2512.
- Wikipedia, asbest.
- Engelen, 1988, p. 50-58. Duco, 1979, p. 8 noemt de Bevere als uitvinder van de Asbestos pijpen, maar geeft niet aan waarop hij deze veronderstelling baseert.
- In dit artikel wordt nauwelijks ingegaan op de pijpen van Jackson. Daarover zal een aanvullend artikel verschijnen van de hand van Jos Engelen en David Higgins in het 'Journal of the Académie Internationale de la Pipe'.
- Engelen, Higgins, in druk. Hammond, 1985.
- Engelen, 2006, p. 37 en afb p. 32.
- Rapport MO-Jay van Bezooijen-21-00003228-SL.
- Engelen, 1988, p. 51.
- Engelen, 2006, p. 37.
- Onderstaande opsomming is gebaseerd op de catalogi die op de website van de PKN staan (www.tabakspijp.nl).

Literatuur:

- Duco, D. H., 1979. De Naam van de pijp, deel II. *Pijpelijntjes*, V(2), p. 1-11.
- Engelen, J., 1988. Twee vaak geïmiteerde benamingen in de pijpenwereld. *PKN* 11 (43), p. 50-58.
- Engelen, J., Higgins, D. A., Jackson's Asbestos pipes. *Journal of the Académie Internationale de la Pipe* (In druk).
- Engelen, J., 2006. *Pijpenfabriek Trumm-Bergmans Weert*. Uitgave PKN in samenwerking met de Stichting Jo Bergmans. Sittard.
- Hammond, P. J. 1985. 'Registered and Patented Clay Tobacco Pipes'. The archaeology of the Clay tobacco Pipe Vol II(1), *British Archaeological reports*, Oxford, British Series 146(1), p. 29-156.
- Stam, R. D., 2012. Asbest, een wondermiddel? *PKN* 34 (136), p. 2511-2512.

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door particuliere donateurs

www.tabakspijp.nl

